

НЕВІДОМІ АВТОГРАФИ З АРХІВУ М. М. УШАКОВА

Коли пишуть про Миколу Миколайовича Ушакова (1899—1973), сторіччя з дня народження якого виповнюється нині, часто і справедливо цитують його прекрасний вірш «Вино», де поезія порівнюється з відстояним і набравшим міцності вином:

Виноторговці — балакливі,
од них п'яніє голова.
А я, письменник терпеливий,
як музику, таю слова.
Я навчився їх звучання,
мов скарб, ховати у льохах.
Чим витриваліше мовчання,
тим річ дивніша на устах.

(Переклав М. Рильський).

«Письменник терпеливий», Ушаков друкувався рідко. У його творчій лабораторії поетичне вино мовчало роками, відстоювалося стільки, скільки цього вимагав смак вибагливого митця. «Не вірю зтяжньому красномовству...». За півстоліття напруженої роботи в літературі (перша збірка поета «Весна республіки» з'явилась у 1927 р. з передмовою М. Асеева) він доволі бачив «красномовних» авторів, яким пророкували гучну славу, а окремим — майже літературне безсмертя. Проте всі вони якось непомітно згасали, так і не сягнувши zenіту свого творчого обдаровання.

Життєвий матеріал сам по собі — лише глина, яка у невтомних руках майстра на «пристраснім гончарнім колі» поезії врешті-решт стає «мислю»:

Світ незакінчений,
незрілий, —
постав його на п'єдестал
і затинай у щоки сміло,
щоб він із глини
мислю став.

(Переклав М. Рильський).

Надзвичайно складним у житті поета виявився повоєнний час. Несправедливі звинувачення у формалізмі, в естетстві, в архаїчності мови.

«Як можна у 50-му році, — писав О. Жаров, один із рецензентів рукопису нової книги Ушакова «Чверть віку», — виступати, приміром, з віршами про радянську Батьківщину, абстраговано-«прекрасну», після того, як «переміті свіжою сіллю» її конкретна старовинні прикмети: посади, хати, куполи? Приберіть Ви, будь ласка, це, зніміть такого роду безпредметні красивості і туманності. Не можна зараз подавати їх читачеві».¹

А інший рецензент, М. Грибачов, докоряючи поетові за те, що «він не зумів продертися зі своєї естетської раковини до океану життя», був ще більш категоричним: «Без сумніву, збірник видавати ні в якому разі не можна, оскільки за основним своїм напрямом він розходить з завданням нашої літератури».²

Приводом до цих та інших інсинуацій на адресу Ушакова став його переклад російською мовою поезії В. Сосюри «Любіть Україну». Як сам першотвір, так і (віддзеркаленим світлом) його російська версія були піддані остракізму, нищівній критиці.

На захист Ушакова не раз виступав Максим Рильський, що відстоював право письменника «мати свій голос, свій художній почерк».

Грубим спробам перекреслити багатолітню діяльність Ушакова-поета і Ушакова-перекладача була дана відсіч. І все ж нормальний розвиток ушаковської поезії майже на десятиріччя було загальмовано.

Після смерті письменника (1973) було оприлюднено кілька його книг. Вони, безперечно, поглибили наші уявлення про творчість митця і майже одразу стали бібліографічною рідкістю. Необхідні нові публікації. Очевидно, настав час перевидати роман Ушакова «Уздовж гарячого асфальту», «Повість швидкоплинних літ», багато оповідань, поем.

Прикро, що роль українських видавництв у публікації творів М. Ушакова, людини, яка присвятила все своє життя пропаганді української культури, відкрила своїми перекладами багатомільйонному російському читачеві перлини української поезії — твори Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, П. Тичини, М. Рильського, В. Сосюри і багатьох інших українських авторів, лишається більш ніж скромною. Можливо, треба було б подумати і про нове видання поезії російського лірика в українських перекладах, оскільки колишні інтерпретації, за винятком хіба що перекладів П. Тичини, М. Рильського, М. Бажана, В. Сосюри та ще кількох авторів, значно застаріли.

Досі також лишаються не висвітленими чимало фактів біографії Ушакова, який багато зробив для популяризації серед російського читача творів українських поетів, непроаналізованими — перекладацькі відкриття невтомого майстра. І нині ще не вивчено величезний архів М. Ушакова. А про його цінність і обсяг може свідчити хоч би збірка критичних праць письменника «Мастерская» (М., 1983) — перша спроба освоєння дослідниками цього архіву.

Звісно, в умовах радянського тоталітаризму повновартісне використання в критичних та літературознавчих працях всілякого роду допоміжних матеріалів, як-от: листування, архівних документів, мемуарів тощо було вкрай обмежене. Це зумовлювалось як суспільно-політичними, так і деякими внутрішніми чинниками. Верхи відчували відразу до листування з його міжособовою закритістю, оскільки ні перлюстрації, ні оперування «викритими» приватними кореспонденціями на допитах у НКВС (МДБ—КДБ) не забезпечували «глобального контролю». До того ж радянська олігархія не могла допустити оприлюднення звинувачувальних першоджерел про свої злочинні дії щодо власного народу. Навіть стосовно канонізованих авторів цензура забороняла друкувати достовірні свідчення — аж раптом вони виявлять, що співці компартії та інтернаціоналізму симпатизували «буржуазним» урядам або викривали великодержавний шовінізм.

Останнім часом в українському літературознавстві значно посилилась увага до архівних документів, зокрема письменницького листування. Адже «листи печуть сумління» (М. Жулинський), є одним з найцінніших першоджерел для розуміння світогляду автора, його взаємин із сучасниками, «лабораторією» мовних і літературних експериментів письменника.

Пропонована добірка листів П. Тичини і В. Сосюри до М. Ушакова (всі кореспонденції друкуються вперше) становить, на мій погляд, значний історико-науковий інтерес. У них розкривається не лише цікава сторінка дружби видатних митців, а й психологічна та художня інтроспекція адресантів.

Про багатолітню дружбу Миколи Ушакова з Павлом Тичиною та Володимиром Сосюрою — дружбу суто людську, ніжно-зворушливу і літературно-творчу — відомо давно. Про це, зокрема, писали Г. Колесник, К. Григор'єв, О. Найден та інші дослідники. Однак і до сьогодні

не було виявлено жодного епістолярного документа на підтвердження листовного спілкування Ушакова з Тичиною та Сосюрою.

Пропонуючи читачам «Сіверянського літопису» добірку невідомих листів П. Тичини та В. Сосюри, я відмовився від селекції цих матеріалів на догоду сучасній кон'юктурі. Окремі з них написані російською мовою (і це природно в листуванні з російським поетом Ушаковим). А, наприклад, лист П. Тичини від 6 червня 1959 р. написано одночасно російською і українською мовами, що, безперечно, становить інтерес для дослідників психології творчості письменника.

Щодо політичних ідеологем у згаданому листі П. Тичини, які тогочасний мовознавець І. Білодід називав «ключовими словами епохи», а Л. Новиченко — «авторитарними ідеологічними кодами», то слід пам'ятати, що подібні епістолярні формули (клятви у вірності батьківщині, здравиці на честь Сталіна і компартії тощо) будуть обов'язковим компонентом приватного листування не тільки Павла Григоровича, а, власне, кожного вітчизняного митця в підрадянській Україні аж до кінця 50-х років (у 1953 помер Сталін).

Думки й почуття, зафіксовані на сторінках приватних кореспонденцій — своєрідних інтимних людських документів, які надсилають до близьких своїх однокумців, до рідних та друзів, уже належать історії і в своїй сукупності малюють портрет не лише їх авторів, а й часу, за якого нашим попередникам та, власне, й нам самим випало жити й працювати.

Лист № 1 (нумерація листів наша).

Дорогой Николай Николаевич!

Катерина Кузьминична³ написала нам, что Вы уезжаете из Киева во вторник и что по книге моей русской⁴ хотели бы со мною поговорить в понедельник.

Не очень-то хотелось мне приезжать в Киев в понедельник (как раз дописываю дещо невеличке) и я бы просил Вас, если это возможно, приехать ко мне в Кончу-Заспу на беседу — с портфелем.

Если же Вам никак будет невозможно это сделать, — тогда, конечно, я приеду в Киев (в понедельник) приблизительно к 4-м часам, чтобы утром хоть немножко здесь поработать. Шофер — к Вашим услугам.

Привет от Л. П.⁵ — Вам и Т. Н.⁶

Ваш П [авло] Т [ычина].

Лист № 2.

От себя и от семьи своей сердечно приветствую и поздравляю дорогого Николая Николаевича со славным 60-летием.

Всегда любил Вас и люблю — как выдающегося русского поэта, как человека чистой и прекрасной души. Высокий поэтический голос Ваш слышен по всем просторам нашей Родины, — голос правдивый, прославляющий созидательный труд людей, богатырей Земли Советской, воспевающей Коммунистическую партию, дружбу народов и мир на земле. Много Вы сделали для всей культуры советской, и в частности для культуры украинского народа. Велика Вам подяка від нас за Ваші чудові переклади творів Тараса Шевченка та за переклади українських радянських поетів. Бажаю Вам щастя, успіхів, здоров'я. Обнімаю, цілую.

Низкий поклон прошу от всех нас передать уважаемой супруге Вашей.

Павло Тычина

Конча-Заспа⁷

6/VI-59

Лист № 3.

Миколі Ушакову
Спокійний, чемний і простий,
з привітним словом брата,
ти на слова завжди скупий,
а на пісні багатий.
Тобі шлючи сердець привіт,
прийшли ми побажати:
хоч п'ятдесят прожив ти літ,
ще п'ятдесят співати.

В. Сосюра

18/III-50, Київ⁸

ПРИМІТКИ

- 1 Центральний державний архів літератури й мистецтва Росії (далі — ЦДАЛМ Росії). — Ф. 2877. — Оп. 1. — Од. зб. 377. — С. 3.
- 2 ЦДАЛМ Росії. — Ф. 2877. — Оп. 1. — Од. зб. 377. — С. 9.
- 3 Особа не встановлена.
- 4 Ймовірно, йдеться про книгу: Тычина П. Избранное. — М., 1950. М. Ушаков був перекладачем і редактором згаданого видання.
- 5 Лідія Петрівна — дружина П. Тичини.
- 6 Тетяна Миколаївна Білогорська — дружина М. Ушакова. Ймовірно, лист написано у травні-червні 1949 р., оскільки М. Ушаков на той час напружено працював над перекладами з П. Тичини. Лист зберігається в Музеї-садибі М. О. Некрасова «Карабиха» (Ярославська обл., Росія) у фонді Ушакова (фонд досі не описаний).
- 7 Лист зберігається в автора цих рядків.
- 8 Лист зберігається в автора цих рядків.

